

УДК 316.61:[378.147:81'243]

Кучера А. М.
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ІНШОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТЬОГО ФАХІВЦЯ: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК

У статті розглянуто проблему іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця та роль соціокультурного чинника у її формуванні. З огляду на соціокультурну трансформацію в суспільстві змінюється і парадигма освіти, висуваються нові вимоги до компонентів змісту навчання іноземної мови як системи знань, умінь та навичок, що сприяють формуванню мовної особистості, готують до життя в мультикультурному інформаційному середовищі. Проблема спілкування є багаторівневим феноменом, тому увагу акцентовано на його соціокультурних функціях, його природі і місці у загальній системі діяльності суспільства та індивіда як члена цього суспільства. На основі педагогічної, психолінгвістичної та методичної літератури проаналізовано різні підходи до визначення терміна “іншомовна комунікативна компетентність”, розглянуто сутність комунікативного підходу до навчання іноземних мов.

***Ключові слова:** іншомовна комунікативна компетентність, іноземна мова, майбутній фахівець, суспільство, спілкування, особистість.*

За роки незалежності України змінюється і парадигма освіти. Основною причиною цього є відповідність традиційних форм навчання вимогам сучасного суспільства, що потребує активної, творчої, компетентної особистості, яка, на відміну від людини-виконавця, ініціативна, самостійно генерує нові ідеї, приймає нестандартні рішення, здатна долати життєві труднощі.

Згідно з навчальними програмами формування іншомовної комунікативної компетентності передбачає: вивчення правил організації мовної системи (мовна змістова лінія), розвиток умінь і навичок досконалого володіння засвоєними лінгвістичними знаннями (мовленнєва змістова лінія), ознайомлення студентів з основним культурним надбанням країни, мова якої вивчається, і людства загалом й тим самим сприяння розвитку духовно розвиненої особистості (соціокультурна змістова лінія), вдосконаленню різних мислительних операцій – порівняння, узагальнення, аналіз, конструювання, систематизація (діяльнісна змістова лінія, що реалізується через процес навчання).

Проблема іншомовної комунікативної компетентності прямо або опосередковано перебуває у полі зору педагогів, лінгвістів і методистів (О. М. Леонт'єв, Л. С. Виготський, Ф. С. Бацевич, Ю. М. Караулов, М. І. Пентилук, Т. А. Ладиженська, В. Я. Мельничайко, Л. В. Скуратівський

та ін.). Більшість мовознавців вважають, що комунікативна компетентність складається з мовної (знання законів мовного ладу), мовленнєвої (уміння володіти мовними законами), предметної (професійні, наукові, енциклопедичні знання) і культурної (знання про культурні предмети і явища, поняття та образи).

Дослідження філософсько-педагогічних тенденцій в освіті здійснювалося на основі розуміння: освіти як способу буття людини в універсумі культури; особистості – як самоцінності і мети із врахуванням суспільного характеру її буття; освітньо-виховного процесу – як поступової самореалізації і самоактуалізації особистості; гуманістичної педагогіки – як науки про виховання людини, побудованої на засадах врахування цілей саморозвитку людини, пристосування змісту, форм і методів освіти до особистості та їх орієнтація на певні імперативи, на визнанні можливості засобами педагогіки “олюднити” освіту і світ.

Фундаментальна педагогічна наука визначає основною метою мовного навчання мовленнєву компетентність як володіння вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами при сприйнятті (слуханні і читанні), створенні (говорінні й письмі) висловлювань у різних сферах, формах, видах і жанрах мовлення.

Мета статті – визначити зв'язок між соціокультурною трансформацією в суспільстві та компонентами змісту навчання іноземної мови як системи знань, умінь та навичок, що сприяють розвитку соціокультурної компетентності студентів, формуванню мовної особистості та її світогляду, моралі та поведінки, готують до життя в мультикультурному суспільстві.

Поняття комунікативної компетентності увійшло у науковий обіг у 1972 р. завдяки американському лінгвісту Д. Хаймзу [2] на протигагу теорії мовної компетентності Н. Хомського [4]. Н. Хомський пов'язував свою теорію здебільшого з ідеальними слухачами-співрозмовниками в однорідному мовному середовищі, з тими, хто знає мову на найвищому рівні й на кого не впливають такі психологічні чинники, як обмеженість пам'яті, увага та інтерес, помилки у використанні мовних знань у реальному спілкуванні. У центрі уваги Н. Хомського знаходилась характеристика можливостей абстрактних мовців продукувати певною мовою граматично правильно оформлені речення. А теорія комунікативної компетентності Д. Хаймза спрямована на визначення того, що має знати мовець, аби бути компетентним у спілкуванні. Саме з 70-х років і розпочалися інтенсивні дослідження проблеми комунікативної компетентності як результат осмислення соціальної функції мови й комунікативного спрямування мовленнєвої діяльності людини.

У науковій педагогічній, психолінгвістичній та методичній літературі існують різні підходи до визначення іншомовної комунікативної компетентності. Коротко розглянемо їх. На початку 70-х років комунікативна компетентність тлумачилась як уміння застосовувати мову, мовні знання в різних соціально детермінованих ситуаціях. Вчені розглядали комунікативну компетентність як функціональну основу використання мови, тобто відповідно до певних функцій. Досліджуючи проблему навчання дітей іноземної мови, було описано 7 основних функцій комунікативної компетентності: інструментальну, регулятивну, інтерактивну, персональну, евристичну, репрезентативну та функцію уяви [4]. Так, Д. А. Вілкінз запропонував вважати функціональну, або комунікативну, компетентність мови за таку, що слугує основою для створення комунікативно спрямованих програм для навчання мови. Ці програми, на його думку, мають включати в себе такі поняття, які учневі потрібно знати та використовувати. В основі навчання мови повинно лежати знання не граматики та лексики, а значень. Він описав два типи значень: основні категорії (час, якість, частота, місце знаходження, послідовність) та категорії комунікативної функції (відповідь, скарга, пропозиція, відмова). Р. Валетт характеризує комунікативну компетентність як здатність спілкування у специфічних ситуаціях. Поступово розуміння комунікативної компетентності уточнюється та розширюється. Ш. Гез під вербально-комунікативною компетентністю розуміє здатність враховувати у мовленнєвому спілкуванні контекстуальну доречність і вживаність мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій [10]. М. Фіноккіаро тлумачить комунікативну компетентність як здатність людини розуміти та відтворювати іноземну мову не тільки вірно, а й відповідно до соціолінгвістичної ситуації реального життя. С. Савіньон визначає комунікативну компетентність як здатність функціонально володіти мовою та уміння висловлюватися, інтерпретувати й обговорювати значення, що охоплюють спілкування між двома та більше особами або між однією особою та письмовим або усним текстом [9].

Різні визначення іншомовної комунікативної компетентності пропонуються в сучасних дослідженнях: в одних – це рівень сформованості міжособистісного досвіду, необхідного індивіду, щоб у межах власних здібностей та соціального статусу успішно функціонувати у певному суспільстві (Т. О. Вольфовська); в інших – це спроможність людини здійснювати спілкування як складну багатокомпонентну динамічну цілісну мовленнєву діяльність, на характер якої можуть впливати різноманітні фактори (О. П. Петрашук); або як здатність координувати взаємодію окремих її компонентів задля забезпечення ефективності та результативності комунікації (В. М. Топалова). Результати ознайомлення з науковою літературою та аналіз вищенаведених і багатьох інших визначень

комунікативної компетентності дав змогу сформувати нам власне розуміння цього поняття стосовно володіння іноземною мовою. Іншомовну комунікативну компетентність ми визначаємо як здатність людини розуміти та відтворювати іноземну мову не тільки на рівні фонологічних, лексико-граматичних і країнознавчих знань та мовленнєвих умінь, а й відповідно до різноманітних цілей та специфіки ситуації спілкування. З цих позицій, для мовленнєвого спілкування недостатньо лише знати систему мови на всіх її рівнях, володіти правилами породження речень, сконструйованих відповідно до граматичних норм, але й необхідно, окрім того, адекватно завданням і ситуації спілкування здійснювати свій вплив на співрозмовника і відповідно до цього вживати мовленнєві висловлювання. А відтак комунікативну компетентність ми розглядаємо як індивідуальну динамічну категорію, в якій відбивається єдність мови і мовлення.

Комунікативна компетентність є складним, системним утворенням. За твердженням Р. Белла, у сучасній соціолінгвістиці її розуміють саме як систему, що виконує функцію балансування існуючих мовних форм, які визначаються з опорою на мовну компетентність комуніканта на тлі певних соціальних функцій [8]. А відтак, починаючи з 80-х років, з'являються окремі моделі її як системи (M. Canale, G. Caspar, R. Clifford, K. Faersh, M. Halliday, G. Manby, S. Savignon, M. Swain, G. Widowson). Розглянемо деякі з них. У 1980 р. М. Кенел та М. Свейн запропонували структуру комунікативної компетентності, що складається з чотирьох компонентів (видів):

1) дискурсивна – здатність поєднувати окремі речення у зв'язне усне або письмове повідомлення, дискурс, використовуючи для цього різноманітні синтаксичні та семантичні засоби когезії;

2) соціолінгвістична – здатність розуміти і продукувати словосполучення та речення з такою формою та таким значенням, які відповідають певному соціолінгвістичному контексту ілокутивного* акту комунікації [39, 41];

3) стратегічна – здатність ефективно брати участь у спілкуванні, обираючи для цього правильну стратегію дискурсу, якщо комунікації загрожує розрив через шум, недостатню компетентність та ін., а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації;

4) лінгвістична – здатність розуміти та продукувати вивчені або аналогічні їм висловлювання, а також потенційна здатність розуміти нові, невивчені висловлювання.

Л. Бахман і А. Палмер у 1982 р. запропонували таку модель комунікативної компетентності: 1) лінгвістична (складається з організаційної, прагматичної, функціональної та соціолінгвістичної);

* Ілокутивний акт – втілення у висловлюванні, породжуваному в ході мовлення, певної комунікативної мети; цілеспрямованість; функція впливу на співрозмовника.

2) стратегічна; 3) психомоторні уміння, когнітивні процеси.

Зокрема М. М. Вятютнєв пропонує розглядати лінгвістичну, психологічну та соціолінгвістичну компетентності як складові комунікативної компетенції.

Модель комунікативної компетенції В. О. Коккота подає так: 1) фонологічна; 2) лексико-граматична; 3) соціолінгвістична; 4) країнознавчі знання, навички й уміння, що забезпечуються дискурсивною, ілокутивною та стратегічною компетентностями. До країнознавчої компетентності він відносить і лінгвокраїнознавчу – знання та правила використання таких іншомовних слів і висловів, що називають предмети, явища, факти, ідеї, яких або немає у своїй країні, або називаються вони інакше, тобто безеквівалентних слів та виразів [4, с. 19-20].

Комунікативна компетентність передбачає засвоєння екстралінгвістичної інформації, необхідної для адекватного спілкування і взаєморозуміння, що неможливе без принципової тотожності загальних відомостей комунікантів про оточуючу дійсність. Іншомовному спілкуванню сприяє також оволодіння культурними нормами поведінки як “способу життя” народу-носія мови. Інакше кажучи, у процесі навчання іноземної мови важливо залучати студентів до нової національної культури, побуту, традицій, соціальних відносин, а відтак формувати мультикультурну компетентність, що забезпечить їм можливість брати участь у міжкультурній комунікації. Зауважимо, що сучасне розуміння міжкультурної комунікації (Н. Ф. Бориско, Л. П. Рудакова) як діалогу культур, кожна з яких є складним утворенням “культура–мова–особистість”, сягає ще ідей В. Гумбольдта, Р. Якобсона, У. Вайнрайха. Сьогодні ці завдання стали ще більш актуальними та нагальними, про що свідчить і науковий інтерес до проблеми комунікативної компетентності (І. О. Зимня, Л. П. Вовк, В. Г. Костомаров, Г. Д. Томахін, Н. Ф. Бориско, Т. В. Опанасенко, В. М. Топалова та ін.). Кожна система має свої, властиві тільки їй, принципи побудови. Серед них найбільш переконливими нам вважаються цілісність, структурність, взаємозалежність системи і середовища, ієрархічність, множинність опису кожної системи [9].

Сутність комунікативного підходу до навчання іноземних мов полягає у тому, що сам процес оволодіння мовою має бути своєрідною моделлю процесу спілкування. У цьому випадку комунікативність розглядається не як методичний принцип, а як принцип методологічний, що підпорядковує собі всі сторони навчання: співвіднесення знань з уміннями і навичками, відбір прийомів навчання, зміст загальноосвітніх і виховних завдань, а також обсяг і характер зв'язків з іншими навчальними предметами. Головне ж у комунікативному навчанні – це спрямованість навчального процесу на розвиток практичних умінь володіння мовою як засобом спілкування у

різноманітних життєвих ситуаціях залежно від мети спілкування, тобто на формування комунікативної компетентності певного рівня [3]. А відтак, вся організація навчальної діяльності має певним чином відтворювати процес моделювання принципово важливих параметрів спілкування, таких як: особистісний характер комунікативної діяльності суб'єктів спілкування, стосунки та взаємодія мовленнєвих партнерів; ситуація як форма функціонування спілкування, змістова основа процесу спілкування; система мовленнєвих засобів, які забезпечують комунікативну діяльність, функціональний характер засвоєння та використання мовленнєвих засобів, евристичність. Зазвичай, такий підхід до навчання іноземної мови називається комунікативно-діяльнісним [4; 5]. Він, за словами О. О. Леонтьєва, зорієнтований на співрозмовника, оскільки комунікативність – це, зрештою, оптимальний вплив на співрозмовника [5, с. 51]. За комунікативно-діяльнісним підходом спілкування виступає метою, способом і засобом навчання іноземної мови. Цей підхід має глибоку психолінгвістичну обумовленість: ґрунтується на взаємозв'язку мови і мовленнєвої діяльності, психології породження та розуміння висловлювань і концентрується на мові як системі та мовленні як діяльності з актуалізації можливостей, що мова надає її носіям [4, с. 32-38].

Ще Ф. де Соссюр розглядав мову як знакову систему, яка виникає й використовується заради спілкування та у ситуаціях спілкування, є його основним засобом, тобто виконує комунікативну функцію, окрім того, вона є засобом передачі інформації від мовця до слухача. А відтак мова пов'язана з потребами та умовами комунікації людини, складає найважливіший аспект її соціальної поведінки, займає певне місце у комунікативно-пізнавальній діяльності. Немає сфери людського існування, що не стосувалася б спілкування, яке, опосередковане знаками, виступає у вигляді комунікативної активності з власною стратегією реалізації певних комунікативно-пізнавальних завдань, а саме: привернути увагу співрозмовника, зорієнтувати його у меті та умовах спілкування, організувати смислове сприйняття співрозмовником інформації; запевнити співрозмовника, викликати його співчуття, підтримати його думку, тобто вплинути у процесі спілкування на іншого/інших задля зміни його/їх поведінки [4]. З огляду на це, все більшої актуальності набуває питання про соціокультурні функції спілкування, його природу і місце у загальній системі діяльності суспільства та індивіда як члена цього суспільства. Проблеми спілкування як багаторівневого та багатомірного феномену досліджуються на різноманітних рівнях багатьма науками: соціологією, психологією, лінгвістикою, психолінгвістикою, лінгвосоціопсихологією, педагогікою тощо.

Як засвідчили дослідження, існують різні підходи до проблеми спілкування. Філософи, наприклад, аналізують спілкування як спосіб

реалізації суспільних відносин, розглядають його як вид діяльності, де фіксуються суб'єкт-суб'єктні відносини, вивчають вплив спілкування на формування особистості (М. Бахтін, А. Камю, Ж. П. Сартр, К. Ясперс та ін.). Дослідження проблем спілкування в загальнофілософському плані є методологічною основою, на якій базується вивчення цього феномену в інших науках. Зокрема, у психології та педагогіці спілкування розглядається як міжособистісна і міжгрупова взаємодія, основу якої становить пізнання одне одного та обмін певними результатами психічної діяльності – інформацією, думками, почуттями, оцінками тощо (Г. М. Андрєєва), як особистісна потреба людини (А. В. Петровський). Психологи називають цю потребу комунікативною і вважають, що вона проявляється через прагнення людини до розуміння її іншими [5].

Отже, у контексті дослідження усного мовлення як основи формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців треба зазначити, що мовленнєва діяльність постає одночасно метою, змістом, формою і засобом навчання. Вона має певну структуру, до якої входять такі категорії усномовленнєвого спілкування: ситуація, роль, позиція, спільнота, вид і сфера комунікації. Отже, на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної літератури ми дійшли висновку, що проблемі розвитку комунікативних умінь надавалася значна увага. Вона розглядалася багатоаспектно й неоднозначно. Осмислення результатів дослідження праць вчених дає змогу охарактеризувати комунікативні уміння як структурний компонент особистості вчителя, що визначає можливість здійснення взаємодії у площині "суб'єкт–суб'єкт". Комунікативні уміння як феномен особистості відносяться до продувної діяльності, формуються й розвиваються в ній. Здатність студентів спілкуватися іноземною мовою забезпечується формуванням у них іншомовної комунікативної компетентності, зміст якої зумовлений такими видами компетентності: *мовною, мовленнєвою та соціокультурною*.

Мовна компетентність включає мовні знання (лексичні, граматичні), мовленнєві вміння (фонетичні та орфографічні) і відповідні соціокультурні знання (країнознавчі та лінгвокраїнознавчі).

Мовленнєва – чотири види комунікацій: аудіювання, говоріння, читання і письмо. Компетентність у говорінні – це компетентність в діалогічному та монологічному мовленні [7]. Отже, у студентів необхідно формувати вміння користуватися обома формами мовлення. Лексична – складається з лексичних знань і мовленнєвих лексичних навичок, граматична – з граматичних знань і мовленнєвих граматичних навичок; фонологічна – фонетичних знань та мовленнєво-слухових навичок тощо.

Досягнення комунікативної компетентності неможливе без оволодіння певним обсягом культурної інформації, без ознайомлення студентів з

культурою народу, мову якого вивчають. У зв'язку з цим компонентом змісту навчання поряд з комунікативною компетенцією виступає також і соціокультурна, що складається з країнознавчої та лінгвокраїнознавчої.

Отже з вищевикладеного можна простежити зв'язок між соціокультурною трансформацією в суспільстві та компонентами змісту навчання іноземної мови як системи знань, умінь та навичок, що сприяють розвитку соціокультурної компетентності студентів, формуванню мовної особистості та її світогляду, моралі та поведінки, готують до життя в мультикультурному інформаційному суспільстві.

Використана література:

1. Бодалев А. А. Общение как предмет теоретических и прикладных исследований : избранные психологические труды / А. А. Бодалев [и др.]. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 326 с.
2. Верещагин Е. М. Порождение речи: латентный процесс / Е. М. Верещагин – М., 1998. – 91 с.
3. Гез Н. И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1995. – № 2. – С. 17-24.
4. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И. А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 220 с.
5. Инханын Н. Б. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции / Н. Б. Инханын // Иноземні мови. – 1995. – № 3-4. – С. 69-74.
6. Комунікативні метода та матеріали для викладання англійської мови: Ознайомлювальна брошура для українських вчителів англійської мови. – Oxford : Oxford University Press, 1998. – 48 с.
7. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 287 с.
8. Людина в сфері гуманітарного пізнання. – К. : Український Центр духовної культури, 1998. – 408 с.
9. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2005. – 320 с.
10. Організація та забезпечення процесу навчання іноземної мови в середніх навчальних закладах / кер. автор, кол. С. Ю. Ніколаєва // Бібліотечка журналу “Іноземні мови”. – К. : Ленвіт, 1997. – вип. 2(4).
11. Топалова В. М. Формирование социокультурной компетенции студентов технического вуза (на материале английского языка) : дис. канд. пед. наук / В. М. Топалова. – К., 2003. – 168 с.

Кучера А. М. Социокультурный фактор в формировании иноязычной коммуникативной компетентности будущего специалиста.

В статье рассматривается проблема иноязычной коммуникативной компетентности будущего специалиста и роль социокультурного фактора в ее формировании. Учитывая социокультурную трансформацию в обществе изменяется и парадигма образования, выдвигаются новые требования к компонентам содержания обучения иностранного языка как системы знаний, умений и навыков, которые способствуют формированию языковой личности, готовят к жизни в мультикультурной информационной среде. Проблема общения является многоуровневым феноменом, потому внимание акцентируется на его социокультурных функциях, его природе и месте в общей системе деятельности общества и индивида как члена этого общества. На основе педагогической, психолингвистической и методической литературы проанализированы разные подходы к определению термина “иноязычная коммуникативная компетентность”, рассмотрена сущность коммуникативного подхода к обучению иностранных языков.

Ключевые слова: *иноязычная коммуникативная компетентность, иностранный язык, будущий специалист, общество, общение, личность.*

KUCHERA A. M. Sociocultural factor in forming of foreign communicative competence of future specialist.

In the article the problem of foreign communicative competence of future specialist and role of соціокультурного factor is considered in her forming. Taking into account соціокультурну transformation the paradigm of education changes in society, new requirements are pulled out to the components of maintenance of studies of foreign language as systems of knowledge, abilities and skills which assist forming of linguistic personality, prepare to life in a мультикультурному informative environment. A problem of intercourse is the multilevel phenomenon, that is why attention is accented on his соціокультурних functions, his nature and place in the general system of activity of society and individual as a member of this society. On the basis of pedagogical, psycholinguistic and methodical literature the different going is analysed near determination of term “foreign communicative competence”, essence of the communicative going is considered near the studies of foreign languages.

Keywords: *foreign communicative competence, foreign language, future specialist, society, intercourse, personality.*

УДК 371.261:554

Лавриш Ю. Е.
Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут”

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядаються альтернативні методи оцінювання результатів навчальної діяльності студентів при вивченні іноземної мови, а саме: автентичне оцінювання, оцінювальні рубрики та тести-есе; розкрито сутність нетрадиційних інструментів оцінювання; проаналізовано особливості застосування альтернативних методів оцінювання; наведено критерії альтернативних методик оцінювання; надано характеристику елементів та педагогічних умов для ефективного впровадження технік у педагогічну практику.

Ключові слова: *альтернативні методи оцінювання, тест-есе, оцінювальні рубрики, автентичне оцінювання, аналітичні рубрики, критерії оцінювання.*

Проблема оцінювання та визначення якості навчання, рівня володіння видами мовленнєвої діяльності, ступеня сформованості іншомовної комунікативної компетенції – одна з головних у методиці викладання іноземної мови. Останнім часом популярною стає ідея “альтернативного оцінювання” досягнень студентів. Викладачі використовують термін “альтернативне оцінювання” для характеристики альтернатив традиційному, стандартизованому, заснованому на нормах та критеріях